

Lönni vagy nem lönni

sszevissza van, mint a trianoni határ! – mondja az újasszony, panaszolja a szomszédnak, hogy mennyire nem sikerült neki a tészta (-sütés, illetve nyújtás), gyűjjön, segítsen már neki...

Lönni?... – tornyai parasztszínházban.

Tilitoli emlékünk.

Ahul mindön össze-vissza van, mint a trianoni határ!

TRIANONI HATÁR-MÖGÁLLAPÍTÓK

„A békeszerződés II. része Magyarország határait állapítja meg, azok részletes leírását tartalmazza.

A szerződés részletesen végigmegy a Magyarországnak a környező országokkal újonnan megállapított határvonalán Ausztriával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal, Romániával, Cseh–Szlovákországgal. A 29. cikk úgy rendelkezik, hogy „A megjelölt határokat a helyszínen határrendező bizottságok fogják kitérni, amely bizottságok összeállítását a jelen szerződés vagy a Szövetséges és Társult Főhatalmak és az érdekelt Állam vagy Államok között kötendő szerződés határozza meg.

A bizottságok hatásköre teljes mértékben kiterjed nemcsak a „helyszínen megállapítandó vonal” néven megjelölt határvonalrészletek megállapítására, hanem, ha valamelyik érdekelt Állam kéri, s a bizottság azt helyénvalónak találja, a közigazgatási határok útján megjelölt határvonalrészletek felülvizsgálására is (kivéve az 1914. évi augusztus havában fennállott nemzetközi határokat, amelyekre nézve a bizottságok szerepe csupán a határcölöpök vagy határkövek felülvizsgálására fog szorítkozni). A bizottságok mindkét esetben arra fognak törekedni, hogy szigorúan kövessék a szerződésekben foglalt meghatározásokat, *a lehetőség szerint figyelembe véve a közigazgatási határokat és a helyi gazdasági érdekeket.*’

Természetesen ezek az utóbbi megállapítások nem jelentették a békeszerződésben lefektetett határok felülvizsgálásának lehetőségét, hanem csak *apróbb, a helyi sajátosságokat figyelembe vevő esetleges módosításokat tettek lehetővé*” – fogalmaz Raffay Ernő Trianon titkai című könyvében (Bp., 1990,152). *Dűtven* mi magunk az ide különösen vonatkozó megjegyzéseket.

Gyűttek az urak, gyűttek – hogy marattak vóna otthon. Gyűttek, de nem möntek!

A társaságukban levő jappán – idegöny (francúz, szerecsöny, miögyéb) – katonák tötétek hitelössé a jelönlétüket.

MAGYAR-ARAD-MELLYÉK

Az Arad vármegye... néprajzi leírása című műben (A., 1913, 96–97) térkép a nemzetiségi megoszlásról. Aradot a magyarság északról, északkeletről Szentleányfalvával, Fakert-

tel, Zimándközzel (és Zimándújfaluvall), nyugatról Gájjal, Kis- és Nagyvarjással, Szentpállal, Nagyiratossal öleli át, írja magához, kapcsolja a magyar nyelvterülethez, a tömbmagyarsághoz... Nem „magyar sziget a román tengerben”, mint Várad (avagy Temesvár, Brassó...). Keletről, délről valóban a román tenger magyar szigetekkel.

Magyar Arad; Magyar–Arad.

Hogy épp ott szervezkedjék (szervezkedhessék) az erdélyi román nemzeti tanács. Onnan kiáltás ki... önmagukat, velünk szemben. Hogy majd Gyulafehérvárt hazudhasák a világnak: ők szabadok, s mi is azok leszünk.

Bucurból jövet; Bucurnak tetszően; Bucurtól fogvást; Bucur szavára; ...intésire.

Hogy mi meg... Tátsuk a szánk. Tátsuk jó nagyra.

2010. Szent Mihály hava 6-án írja Sz. I. tanár úr Sarkad hajdúvárosból: „Mottó: 'Nincs Isten, de ha van is, nem vót ott Bécsbe!'... Fönti mottó Csík öregapám szájából szakatt ki 1940 aug. 30-án kísú este, a nagyvarnyasi Csernetzki kocsmába, mikor a rádió bemonta az új határokat. A család úgy tuggya, hogy a bécsi döntés három nagyhold főggyibe került az öregnek. Magyarországhon visszacsatoltak, Csík János öregapámtul mög elcsatoltak!!! A három nagyhold mögvesztögetésre mönt el, hogy öregapám né lögyön, ki tuggya meddig, a sziguranca vendége. Hosszszúúúúú... Igaz, hogy mán a koléktivizálás után, éccör aszonta, hogy odaatta vóna az egisz főggyit, ha egisz Erdély visszakerül, de legalább Nagyvarnyas. Hallottam öregöktül, hogy Varnyason (is?) a mon-dóka így járta:

- Hát Arad mögye mögy-é?
- Nem, Arad marad!”

GAZDAÉRDEKBÜL ROMÁNBA

A kisiratosi írói falurajz CSONKA-CSANÁD című fejezetében írtuk volt: Trianon elvett Csanád vármegyéből négy községet (245 négyzetkilométert 23 326 lakossal); e falvak: Kisiratos, Nagylak, Sajtény, Tornya. Köztük ott a mi falunk, a Szalbeck-Iratosból lett, Dorobánccá tett Kis-Iratos, mely az Iratosi kertek alatt című népköltési gyűjtemény tanúsága szerint is: Iratos. (A falu népe ma magát inkább dorobáncinak veszi, iratosinak pedig – úgyszintén a román uralom és népbolondítás, névátírás hatására – a nagyiratosit, azaz a forrainiratosit, a néhai forrainagyiratosit.)

Apám – ki 1940-ben tette át magát a nevetséghatáron, mert nem akart 'Dél-Erdély'-ben maradni – jó néhányszor mesélte, hogy s mint esett a falu Romániának ítélese. Óromániához csatolása, Nagyromániába tagosítása. A faluban ugyanezt – később meggyőződhettem róla – hasonlóképpen tudják.

A világháború után Magyarországhoz tartozott volna, de a földek nagy része Romániába esett, a gazdák korábban a Trianonban Romániának ítélt, Kürtöshöz tartozó Kutason terjeszkedtek. (Kutas puszta közvetlenül szomszédos Kisirattal: a falu utolsó házait akkoriban csak az országút választotta el e hatalmas, de már Arad megyéhez tartozó határrésztől.) A kisiratosiak kérték, hogy Románia adja vissza a földeket. Erre a falut csatolták az Ókirálysághoz.

Máskor így pontosított (pontosítottak):

– A gazdák kérték át a falut Romániába! Félték a magyar kommunistáktól, hogy elveszik a földjüket! Az iratosi gazdák úgy tartották, hogy a magyarok mind kommunis-

ták. Akkor románpártiak voltak. Meg aztán Trianont ideiglenesnek hitték! A gazdák rég megbánták!

Mög, hogy a fene esött vóna előbb beléjük.

Esött, utóbb; az elvtársak töttek rulla.

...JAPPÁNOK TRIANON(-PALOTÁ)BUL

Édes (otthon maradt) unokaöcsém regéli (amit a jó atyjától hallott)... majdnem ugyanúgy:

– Japánok, franciák mérték a határt (Kisiratoson 'jappán' mindönki, ki nem úgy néz ki, mint az európai embör; ez esetben a francia mögyszálló és határszabó egységben szolgáló szerecsön, avagy négerfekete katonák tűnhettek nekik öleggé távol-keletieknek.) A gazdák földje Arad mögyében Kürtös alatt vót, a határt pedig a Nagyfaló (az öregfaló) alatt a régi (azaz akkori aradi-csanádi) mögyehatárnál akarták möghúzni. A gazdák-nak köllött a föld, így a falut Romániába mérték, pedig Magyarországé maradt vóna. Azt hitték, ez az egész idéglenös, úgyis visszagyün mindön Magyarországhon! Később bánták.

Kevermesön; Anton; Nagyvarnyason; Forraiiratoson... – szól a rege a XXI. század elején is!

Ki hogy járt, kivel hogy babráltak ki. Ezzel az egész tájjal. Az egész itteni magyarsággal.

Minálunk is: családról családra hozzátesznek valamit a közös rémtörténethez.

Gál Mátyás (született 1919-ben, apám osztálytársa) regéli 2010-ben:

– Vót itt egy bíró, Őze – Mátyás, toldja meg a felesége, az 1930-beli Kristóf Ilona – Csucskóba vagyunk, a faló teljesen (körbeveszi Arad megye). Kisiratos átesött vóna Magyarországra. „Eztet nem löhet, én Aradra járok piacra!” Möhet Battonyára is piacra, mondták neki a falubeliek. „Nem, én Aradra járok!” Apám mindig monda, azért vagyunk itt, a bíró végett!... Lőkösházával, Kevermessel, Dombegyházával vagyunk határosak, csucskóban.”

S mit ad Isten, Csanád vármegye valóban csucskóban (a kisiratosi beékelődéssel csanádi csücsökként) nyúlik Aradba.

„Buta embör haját tépi, az okos mög óbégat...”

INKÁBB LÖSZÖK ROMÁN NÖMÖS, MINT MAGYAR PARASZT! Állítólag *Búza József, aki eladta Kisiratosot*, monda 1920 táján, amikor a faló a földért eladták a nagygazdák. Állítják többen is. Mert hogy Kisiratosot a trianoni urak – 'állítólag' – Csonka-Magyarországnak ítélték, ám a gazdák földje Kürtössel Nagy-Romániába esett volna, mire föl gazduramék átkérték a községet a bukaresti király birodalmába. E szó-lássá vált kijelentést máig emlegetik a falóban. Mondhatni mökkapi. Mökkaptuk!

DÜLLŐRÜL DÜLLŐRE

...Húzták hazánk új határát Trianonban a térképasztalon az urak; csak húzták, vonták, tolták...; szabták, csonkították tovább a tetthelyen.

Ahány határ menti faló, annyi hasonló történet?

Érdemes lenne sorra venni e meséket... Csanádról Aradra, Biharról Szatmárra...

Dűlőről dűlőre?

...Meglehet, egyszer a levéltárakban kutakodók pontról pontra igazolni fogják azt, amit az ország közepe táján meghúzott japán gyepű mentén népünk tud 'Trianon'-ról.

Történezeink ma még mással vannak elfoglalva.

Hogy e történet végére – a regét bevégezve – a kolhozállam által megkínzott aszszony tegyen pontot. (Apja a kollektívba űzők elől menekülve fölakasztotta magát, s ha nem lesz rosszul, neki kell levágnia a kötélről.) „Az első háború után a gazdák kérték át a falut Romániába, mer odaát maratt vóna, elvesztötték vóna a földjüket; hamar mögbánták. A második háború után a kommunisták fordultak ellenünk, ma már a legszívesebben lëtagadnák.” A gazdák hangadói meg a szegények élharcosai egymással versengve fordultak szembe Kisiratossal.

Jó kis század vót – jappánostul – a huszadik! (A XX.)

ELLENÁLLÓK MINÁLUNK IS

2010-ben a Szent Anna napi faluünnepélyön arról regélnek a helybéliek, hogy a java ellenállt a román megszállásnak!

– Az iskolai archívumból előkerült egy irat, ami szerint 1920. június 4-én, tiltakozásul, mindenféle tevékenységet beszüntettek a tanítók!

– Valaki, nem tudom ki, de utánajárok, ki volt, mindent megpróbált, hogy arrébb húzzák a határt.

– Volt, aki kifeküdt a földre, hogy inkább halva, mint hogy Romániához csatolják. Kevermesen került elő a kisiratosi ellenállás írásos bizonyítéka.

Az irat másolatát akkor vehettem kézbe, amikor készültem a MAGYAR KRISZTUS című regény megírására; a kevermesiek helytörténésze, Pölle Ferenc adta a kezembe az 1980-as évek elején. Addig a helyiek ellenállásáról semmit sem tudtunk. A nép inkább az árulást emlegette, az árulás maradt meg bennünk (majdnem) örökre.

Hogy ellenálltunk volna? Ellenállt a java? Ki hitte volna...

Megint a magyar jellegzetességnek mondott múltsiratás! Ahelyett, hogy az igazán fontosat állítanánk gyermekeink elé példának! Hogy igenis Nem!-et mert mondani a kisiratosiak java! Eleje. Az igazi.

Az iratosi igazak. Mert ilyenek is voltak. Sőt... Az a pár pénzeszsák nagygazda a falu ellen szervezkedett, a falu közösségével szemben kérte át a megszállók álladalmába Iratosunkat. A saját földje miatt adta el... a hazáját.

A '20-as évek derekán apámnak már egy szem magyar tanító nem jutott, mert akkorra elűzték valamennyit Kisiratosról. Apámékat szintiszta román tantestület okította a magasabb dák tudományokra a színmagyar falu négyosztályos tanodájában. Mert inkább kenyér és otthon nélkül maradtak...

Mi meg: nélkülük!

KEVERMESI SZAKSZERVEZETT FÖLDMUNKÁSOK

A szomszédos kevermesiek is megvívták a maguk külön harcát, és a szegényparasztság követelésére megmenekült egy jó darab föld. Az erről szóló bizonyíték Pelle Ferenc magángyűjteményéből került elő. A MEMORANDUM-nak nevezett (magyarán Emlék-

iratnak becézhető), az illetékesnek vélt antantszervezethez – határmegállapító bizottmányhoz? – eljuttatott tiltakozó jegyzékben az egész kistáj népének érdekét képviselték a földmunkások.

Az Emlékirat (amelyet kicsit átigazítva közreadtunk aradi paraszt családtregényünkben, a Magyar Krisztusban) így kezdődik, majd folytatódik: „A Kevermes község és a szomszédos határszéli magyar községekben lakó szakszervezett szociáldemokrata földmunkások a jelenleg folyamatban levő határmegállapításokra a következő észrevételeinket vagyunk kénytelenek kényszerítve megtenni:

Az általános gazdasági helyzet és megélhetés a világháború előtt Magyarországon elégtő volt. A munkásosztály a jelenlegi demarkation innen és túl akadály nélkül dolgozhatott, s megkereshette a kenyerét. A mezőgazdasági művelés alatt álló területek kelendő időben és jól való megművelése foglalkoztatta a munkásság ezreit. Sajnos ez most megszűnt, mert munkaterületeink nagyrésze tőlünk el lett zárva.

A gazdasági helyzetből kifolyó megélhetési és munkaelosztási viszonyok tették szükségessé, hogy a jelenlegi határ magyar oldalán levő sűrű lakosságú községek földmunkássága szakszervezetbe tömörülve védelmezze jogait, továbbá a munkahely és bér arányos megosztásával biztosítsa családtagjainak megélhetését a kapitalista tőkével szemben. Szervezetünk ma erősen számottevő. Magyar részen, a határközségekben mintegy 6000 tagot számlál, jogosultaknak érezzük tehát magunkat mi is arra, hogy szavunkat felemeljük és tiltakozzunk a határmegállapító Bizottság, de különösen a szociális Francia Országból kiküldött elnöklő tábornok Úr részrehajló munkája ellen. (Csak nem Petainról, a későbbi marsallról van szó?... Ő is megjárta e kelet-csanádi, zarándi-békési-aradi tájat?! Nem úrként, hanem rablóvezérként.)

A megélhetési viszonyok megkövetelik, és ezt mi el is vártuk, de el is várjuk a Bizottságtól, hogy a most folyó határmegállapítás során figyelembe veszi a gazdasági és munkás megélhetési szempontokat is. Ez nem történt eddig meg, és miért nem? A szervezett munkásság érdekei ellen dolgozik a Bizottság, részrehajlóan kedvezve Romániának.

A trianoni gyártmányú szerződésben *Kisiratos* magyar község nincs Romániának ítéelve, mégis megszállás alatt tartják a legkapitalistább állam katonái. Miért van ez?

Mi a szakszervezet nevében tiltakozunk az ilyen eljárás ellen, tiltakozásunknak nyomatékos kifejezést is tudunk adni, mi, másutt. Egyelőre mi, itt azt kívánjuk, hogy *Kisiratos* és a szomszédos *Nagyiratos* községek lakossága, összes kisbirtok földterületeivel csatoltassék vissza Magyarországhoz, a hol a lakosság megélhetését és boldogulását megtalálja, mert ez román oldalon nincs biztosítva, amennyiben ott a szervezett munkásságot a sigurancia halálra szokta korbácsolni.

Tudomásunkra jutott, hogy a kapitalista farkast szopó ősök unokái munkaterületünk egy részére, a kevermesi *Vizespusztára* vetették szemüket, s a magukhoz való csatolásán fáradoznak.

Ezen szándék megvalósítása ellen kényszerítve leszünk mozgósítani úgy a magyarországi szakszervezeteket, mint az internacionális központot. A szervezett munkásság érdekei ellen újabb merényletet elkövetni nem engedünk. Ezen pusztát jelenleg is mintegy 160 szervezett helybéli munkatársunkat lát el családotul kenyérral és munkaalkalommal, ezt mi nem nélkülözhetjük, ez és a következő mélyreható okok miatt:

Amint a csatolt átnézet mutatja, a mi munka és megélhetési területünk kbelül 40 000 katasztrális hold, meglehetősen bővelkedik ártéri vizekben, melyeket a *Vizespuszta* szélén – ma-

gyar kézen – levő ármentesítő csatorna és vízszabályozó zsilipek tesznek gazdaságilag megmívelhetővé, ha azok úgy vannak kezelve, amint eddig voltak.

Az eddigi példákból tudjuk, hogy a megszállott területek hasonló vízművei a balkáni kapitalista uralom alatt máris elpusztultak, és virágzó termékeny területek váltak ismét megmívelhetetlenekké, ahol nagyon sok munkástársunk és családja szájából vették ki a kenyeret. Mi nem akarunk szaktársaink sorsára jutni, tehát kénytelenek vagyunk egyelőre azt kérni a mélyen tisztelt határmegállapító Bizottságtól, de különösen a szociális francia köztársaság nagyméltóságú tábornokától, szívlelje meg kérelmünket, és az általunk bemutatott átnézet szerinti árterületet, a szakszervezett munkásság érdekei figyelembe vételével javasolja Magyarországhoz csatolni, mert mi, a kapitalista román uralom kényétől, kedvétől munkaterületeinket tönkre tenni nem engedjük. Szeretnénk mi is minden vasárnap fazekainkban tyúkot főzni.

Figyelmebe ajánljuk az elnöklő tábornok Úrnak a következőket is: *1921. évi október hónapban* történtek a kisebbségi felségi jogok gyakorlása közben, amelynek gyakorlásáról más nézete van minden mívelt népnek és a népszövetségnek, sőt Wilsonnak is: id. Német Mihály cipészt, if. Márton István cipészt, Maróckai Károlyt, Horváth Jánost *a kisiratosi román csendőrök az utcán ok nélkül félholtra verték*, utóbbi meg is siketült. Kommunista keresés címén lakásán 6–7 óra között Takács Jánost és fiát verték el, ugyanakkor a csendőrség a templomból kijövő 60–70 éves öreg embereket és asszonyokat s 10 éven aluli gyermekeket vert el. Kiss Györgyöt és Márton Mártont azért verték puskatussal fejbe, mert nem emeltek elég mélyen kalapot a grancsárok előtt (a la Gessler Schvejcben).

Id. Hallai Józsefet, Gedő (?) Ferenc Istvánt és Pál fiát, a 70 éves Búza Pált ok nélkül verték puskatussal félholtra. *A megverték száma 40-nél több.* Azt hisszük, ez elegendő példának arra, hogyan kezelik a kisebbségeket és jogokat Romániában.

Dirlea Vasile *aradi román szolgabíró* Nagyiratos magyar község lakosaitól *kérvényt akart kicsikarni, melyben a Romániához való csatlásukat kérelmezzék.* Elvtársaink ezt megtagadták, miért e nagyúr elvonta a munkaigazolványaikat, nagyrészüket megverette, s azzal biztatta őket, hogy koldusan fogja Magyarországra átkergetni *Nagyiratos*. *Kérjük a Bizottságot, előzze meg e nagyúr munkáját, Nagy- és Kisiratos a fentebbi gazdasági és szociális indokaink alapján csatolja át Magyarországhoz.*

A szakszervezet régóta éberben figyeli a Bizottság munkáját, mellyel megelégedve nincs, mert szociális és gazdasági követelményeket nem vesz figyelembe, különösen az elnöklő tábornok Úr. Ha e munka tovább is így folyik, internacionális szervezetünk alapján a Bizottság kicserélését fogjuk követelni. Központunkhoz, memorandumba foglalva, az eddigi és még felmerülő sérelmeinket be fogjuk adni, ezzel azután a nemzetközi pártirodák és világsajtó is foglalkozni fognak.

Kelt Kevermesen, 1922. évi július hó 8-án

a szakszervezett szociáldemokrata földmunkások nevében

Magyar Béla pártelnök Bálint Lajos párttitkár”

– Ez is az én viskómban született meg, Öreg Tomposnál – mondta az emlékiratot megőrző parasztember, amikor a másolatot (az 1960-as években) átadta Pelle Ferencnek.

– Igaz, hogy a három Iratos nem jött vissza, de *visszajött* Vizespuszta, Báró Bánhidi, gróf Bréda (majorja s birtoka), Lőkősháza, Gál Jenő (uradalma) *meg egész a szentmártoni meg a mácsai batárig körülbelül negyvenkétezer hold.* Kisiratoson *az emlékirat után száz*

embert vertek véresre a csendőrök, azt hitték, ők a fölbujtók, a kisiratosi zsillemek – toldja meg nekünk Pelle Ferenc, amikor az 1980-as évek elején továbbadja minékünk, hogy bekerülhessen a Magyar Krisztusba. No meg most kiseded újabb dolgozatunkba.

Pétain marsall az az elnöklő tábornok úr a szociális francia országból? Ez időben – a hírek szerint – Gyulán flangérol... Három-Iratos sáros tájára biztos nem tette a lábát.

Gyulán volt néhány bérenc, aki megtapsolta; mifelénk...

Itt is lett volna pár hazaáruló (még hogy haza-, egyenesen faluáruló!), aki megcsókolja a kezit.

2010-ben újabb érdeklődésünkre Pölle Ferenc így vélekszik: „Kevermesi tanár koromban Tompos József adta át a Memorandum lila indigós másolatát. Az ő Március 15-e utcai házában készült a nevezetes emlékirat. Az eredeti (azaz a lila, ami Tompostól hozzá került) másolatot pár éve átadtam a gyulai levéltárnak”. A liláról készült ’fekete’ indigós gépelt másolat egy példánya nála, egy minálunk. A két aláíró (a másolaton nem szerepelnek, magunk írtuk oda PF közlése nyomán) valóban Magyar Béla pártelnök és Bálint Lajos párttitkár.

Hogy akkor milyen pártelnökök s párttitkárok voltak!... Ezek még népükkel tartottak; valóban az általuk képviseltek érdekében cselekedtek.

Hogy így folytassa B.Csabán a kevermesi Pelle Ferenc (nyugalmazott) tanár és (tevékeny) helytörténész:

– *Kevermes* és *Lökös* községhatára volt egy rövid ideig a magyar–román (nevetség)határ. A kevermesi oldalon volt a falubeliek szőlőföldje, túlsó fele az új határ (1919/20-ban). Tata mesélte, hogy ott szántott. Lóval szántott a szőlőföldjén. Kiért (a kis földjéből) a lóval, a dűlő végébe ívesen fordult, így könnyebb, ezzel átlépte a határt. A román grancsár meglátta, odament, kiabált vele, hogy ha még egyszer átlépi Románia határát, lelövi! Tatám káromkodott, de félt, hogy lelövi...

– Két rövid dűllőből álló határsáv volt a kevermesiek szőlőföldje a *lökösi* községhatáron. A kevermesi szőlőföld két dűlleje közt kociút volt. Kicsi, fél-, negyedholdas szőlőkből állt ez a két dűlő. A Szőlőföldön túl, a *lökösi* oldalon volt a hatalmas *Vásár-belyi-birtok*.

– *Lökös* átkerült, a kevermesiek is ezt kérték, hogy tartozzon Magyarországhoz! Ők is és a *lökösi* birtokosok, Vásárhelyi, Bréda, Bánhidi, Gál (Jenő?) földbirtokosok kérték Magyarországra *Lököst!*

Lökösbáza átesött.

NAGYIRATOS: TEMETŐ TÚLFELŐL

Nagyiratos sem járt jobban! Sőt... Akkor (1919-ben, 1920-ban) egy darabig a temető és a falu közt húzódott ideglenösen a magyar–román országhatár.

– Erre a határon erről temettek egy-két évig. Vagy tíz sír került ide, mire visszakapták a temetőjüket.

Megértőnek mutatkoztak – egy forraynagyiratosi pillanatra – az antanti határkijelölők (Csonka-Magyarország kárára).

– Az első háború után Batonyáról, Kétegyházáról, Magyarcsanádról megkezdődött 200 román család betelepítése, a falu keleti részén kaptak házhelyet. A *Nádasdy-birtok* fölöztszásakor nemcsak rájuk, a görögkeleti parochiára és a román iskolára is gondoltak. (...Írtuk volt a VAGABUNDKORZÓ VII. könyvében.)

Azt mondják, azért telepítették a csonkamagyarországi románokat Nagyiratosra, mert a bíró nem volt hajlandó kérvényezni a Romániához csatolást. Ezzel büntették a falut. Száz év nem telt belé, s lassan többségbe kerülnek.

„Mit tudsz arról, hogy a nagyiratosi trianoni határ néhány hónapig az ún. Csatorna partján húzódott..., ezért temetőjük magyar területre került. (A zolajok fontos stratégiai akadálynak tekintették ezt a szép kubikosproduktumot, hogyszongya itt biztos meg lehet állítani a magyar honvédeket?!!) Gondolhatod, mi volt temetéskor?!!) Ennek utána kellene nézni, ellenőrizni, mi is volt? Mert erről van egy *nagyvarnyasi* mondás, de a mai öregek csak sejtik vagy inkább vélik tudni, mi volt” – írja levelében a nagyvarjasi származék sarkadi történelemtanár Sz. István 2010-ben, majd a folytatja:) „...Szóval, a nagyiratosi magyar–román határ. Ezt, ha jól emlékszem, a régóta porladó Katkó Antal bácsi, falunk néhai borbélyja, nagy mesélő, mondta el. Hogy abban az időben (1920? 21?) *nagyvarnyasi* emberek mondogatták: 'Jó a nagyiratosiaknak. Űk legalább magyarnak halnak mög...' Az öreg gyakran hozzátette: 'Oszk vótkak, akik ezt komolyan is monták.'”

NAGYVARJASI SÍRDÖNGÖLŐ

Nagyvarnyason a két háború közt a legényök a regrutabál után a sírkertben legényézták bírójuk sírját, amiért '19-ben átvitte a falut Romániába – regéli a csonka országba elszármazott varjasi embörünk, majd – legközelebb – így folytatja: „A nagybátyám mondogatta: átszántott Magyarországnak egy barázdát Romániából!” Mert amikor a határnál szántott, egy barázdával többet adott – hagyott (szántott) /fordított/ – Csonka-Magyarországnak.

Ha valamennyien legalább ennyit visszaadnánk a hazának... Mindkét ország a helyire kerülne.

Utóbb levelében részletezi nagyvarjasi egykománk: „Kedves, jó, feledhetetlen M. Ferenc körösztapám (kántor, zenész, ösztatúrikus parasztembör) monta eccer két monopol közt: 'Hogy Erdély a zolajoké, az pont ojan, minthogyha hónaptul a szomszédnak két fasza lönne, neköm mög égy sé'. Hát igen... Valahány öreggel beszélgethettem erről, mind azt mondta, hogy ezt képtelenségnek, abszurdnak (ezek az én szavaim) tartották 19–20-ban. Még utána is. Nagyvarnyason történt, már a harmincas évek végén, mikor a legényeket vitték román katonának. A regrutabál után a jócskán bedurrantott, elkese-redett-dühös 'vitézjelöltek' kimentek a temetőbe, és minden búsmagyar fájalmukat beléadva, valamennyien leszarták annak a varnyasi bírónak a sírját, aki 19-ben rábeszélte a falut, hogy maradjanak csak román impérium alatt, mert akkor Aradra járhatnak piacolni. Ez döntött. (A bíró maga is hirdette, hogy ugyan csak pár év, és úgyis kihajtjuk ezeket a bocskorosokat! Most is ott vannak, és a csizmát is román népviseletnek nyilvánították...)"

Máskor ilyeneket üzen nekünk Sz. tanár úr a magyar–román nevetséghatár 'magyar' oldaláról: „...A bátor, páratlan, szinte magyarimádó Gelu Pateanu szavai jönnek elő. Vele a Székelyföldön jöttünk össze néhányan, ahol önkéntes száműzetését (és a szeszféleségeket is) töltötte, mint főállású magyarbérenc. Őt idézném: 'Túláságosan szép és túláságosan tökéletes volt az a ti ezeréves országotok. Mindenki irigyelt titeket. Az emberek természete már csak ilyen. De ti is vétkesek vagytok, mert nem szerettétek eléggé ezt

csodálatos Hazát, mert elaludt a józan önvédelmi ösztönötök, nem féltetek eléggé, s nem féltettétek eléggé.”

VARNYASI MAMA NAGY-MAGYARORSZÁGA

Sz. István meséje még tovább: „Kénytelen vagyok most saját családomról, saját emlékeimből felidézni. Hogyan 'avatott be' nagyanyám (a már említett tornyai születésű Deák Mária, férjezett Csík Mária) 'Nagy-Magyarországba'? Még nem jártam iskolába, 5–6 éves lehettem, de már Csík és Szabó nagytatám jóvoltából dudorásztam, danolgattam a Föl, föl vitézeket, és azt is tudtam, mit üzent Kossuth Lajos, meg hogy 13 vértanú volt, akiket 'régön fölakasztottak Aradon, mert nagyon szerették Magyarországot'. Zavaros volt, hogy mink mind magyarul beszélünk, de vannak románok, akiktől félni kell, mert azok nagyon 'nem szeretik Magyarországot mög minket'. Szülőimet, nagyszülőimet, szomszédokat, ismerősöket mindég a magyar huszárokról, géppuskákról, ágyúkról, háborúkról meséltem... Meg hogy milyenek 'a' magyarok? Egyszer aztán nagymama a térdére ültetett, legkedvencebb étellemmel, szilvalekváros palacsintával korrumpált (a nagy ügy érdekében!), és kérdezgetni kezdett:

– Kisfiam, nagyon szeretsz te engem?

A palacsintától is bedrogozva, sziklaszilárd igent mondtam.

– Hát nagytatádat szereted-e?

– Igen.

– Hát anyádat szereted-e?

Hogy lehet ilyet kérdezni.

– Igen.

– Apádat is szereted, ugye? Mongyad, hogy igen vagy nem.

– Igen!

– Szeretnéd tudni, mekkora volt régen Magyarország?

– Igen

– Azt tudod-e, hogy a milicisták rosszak, oszt elviszik az emböröket a fekete autóval, mögverik, agyonütik ?

– Igen.

– Szeretnéd, ha apádat, anyádat, engöm, nagytatádat mög tégöd is elvinnének a milicisták ?

Szinte sírva-bőgve mondtam, hogy NEM!

– El szabad-e mondani valakinek, hogy a lérajzolt mög léfestött Nagy-Magyarországot mögmutatom neköd?

– NEEEM!

...és akkor valami tikos helyről előkerült Nagy-Magyarország! Azt hiszem, akkor láttam először térképet, mindenféle szép színek, betűk. Nagy-Magyarország kb. akkora volt, mint a palacsinta a palacsintasütőben...?! Csalódott lehettem. De az áldott jó öreglány elővette a buletinját (szem. ig.), s rámutatott a fényképére:

– Ki ez itt?

– Hát nagymama! Ki lögyön...

– Ekkora vagyok én? Na látod, Magyarország is milliószor nagyobb, mint ez a térkép!

Az már csak hab a... palacsintán, hogy a térképbe rejtve ott volt egy arasznyi piros-fehérvörös pántlika is.

...Úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Akkor még nem ismertem rá nagymama bátorságára (vakmerőségre?!), és azt se tudtam, hogy azt a furcsa, jól eső, tikos érzést úgy hívják, hogy BIZALOM! És felelősség. Az egyetemen, pszichológia rá-gicsálása közben magyarázta el Zörgő Benjámint docens-doktor, hogy a meggyőzés legjobb módja, ha olyan kérdéseket teszünk fel, amire normális ember igennel válaszol. De mintha Szókratész kollégám is valami hasonlót művelt volna az ő bábáskodás-módszerével. ...s ezt egy egyszerű parasztasszony ösztönösen, tapasztalatból, megézésből megcsinálta. Mondanom se kellene, senkit nem hurcoltak el, senkit nem vallattak. S talán (!) ekkortájt éreztem először, hogy LE TUDOM GYŐZNI ÖNMAGAMAT és a BAL-SORSOT.”

DOMBEGYHÁZ (LÉVÉS)

Gerendeli György könyve (Dombegyházi helytörténeti szöveggyűjtemény. D., 1994, 52) nem említi trianoni hagyományt a szomszéd faluban. A községben az 1920-as években történeteket soroló fejezetben találjuk ezt a bekezdést: „A trianoni határ, amely közvetlen Dombegyháza mellett vonul el, gazdaságilag visszavetette ezt a vidéket, köztük Dombegyházát is. Ennek a vidéknek községeit a határ elszakította Aradtól, ahová irányult a háború előtt egész Kelet-Csanád gazdasági forgalma. Arad város szerepét ezen a téren sok vonatkozásban *Békéscsaba* vette át.”

Inkább *Arad*, mint *Battonya*, való, gondolhatták a tehetősek. A szegényebbje meszebb látott? Legalábbis erre utal a *kevermesi* szociáldemokrata szervezett mezei dolgozók harca.

Lévés? Nem volt megyeszéki, azzá a trianoni urak és a kisantanti rablólovagok útmutatása szerint működő határmegállapító bizottság tette. Az entent háborús bűnös vezetői és az országgyarapító oláh tolvajok meg a pár (púpos) tál lencséért hazájukat áruló magyar birtokosok tették *Kisiratos* nyugati szomszédját országhatárszélivé.

Ezért sem okozhatott gondot a határmegállapítás Lévésön. Hozzá már nem nyúltak. Megelégedtek a tőle keletre eső színmagyar falvakkal.

Persze ha a Tiszáig, netán Pestig, ajaj, a Balatonig hajthattak volna! Kerítették vóna Tavunknak oly dák őrnevet, hogy belegebedünk.

Jártak 1919-ben Veszprémben is, de hál' istennek onnan mehettek... (sajna) a mi csanádi-aradi hazánkba.

TORNAYA

Előadónk 1900-beli nagynyja tornyai lány volt. Ő mesélte ezt (többször is) emlékezőnk gyerekkorában.

Tudni kell, hogy Tornyan is van Szentkút. (Csodás jelenés nyomán forrás fakadt, vize és az imádság sok embert meggyógyított azóta.) Ugyanis 1896-ban, a pünkösdi utáni pénteken egy Dusik Örszike nevű kis libapásztorlány előtt megjelent a Szűzanya. Aztán többször is. Itt, a Szentkútnál volt valamikor 1913–14-ben az immár szokásos litánia, regélőnk nagynyja is ott járt. „Eccer csak aszongya az éggyik asszony,

hogy odanézzetek, és az égre mutatott. Az ég teljesen be vót borúva, de égy helyön tiszta vót, szépen látták a napsugarakat. Ez a felhőkapu vagy felhőluk pont úgy nézött ki, mint Nagy-Magyarország! Csudálatosan ragyogott, és az embörök félni kezdtek. Éccör csak mindön ódalrul gyünni kezdtek a fekete felhők, oszt elborították Nagy-Magyarországot. Az embörök még hangosabban kezdtek imádkozni, énekolni a Szűz Máriáho. Aztán mögint fényösödni kezdött az a luk, de már nem lött Nagy-Magyarország, csak égyy kisebb fót, ami – így nagyanyám – úgy nézött ki, mint égyy pulikutya. Oszt a zembörök, akik ott vótak, oszt látták, aszonták, hogy jajj Magyarországnak, nagy baj lössz. Úgy is lött, nemsokára kitört a tizennégyes háború, odalött Nagy-Magyarország, oszt azúta is úgy néz ki, mint égy puli, mintha Románia felé fordúna.

Ennyi... Löhet, hogy nagymama látja az én szömekkel és képzeletömmel – de nem köll nagy erőlködés, hogy én is ilyennek lássam Maradék-Magyarországot.”

Hogy Ujj János aradi újságíró, helytörténész 2010. pünkösöd hava 15-én, dr. Almási Béla *kisiratosi* síremlékének avatásán be ne avasson az 1919-es tornyai történésekbe!

Justh Gyulának, a képviselőház elnökének a fia, Justh János intézte el, hogy Tornyai Romániába kerüljön. Az új országhatár a csanádi-aradi megyehatárt váltotta volna föl Tornyánál is, így a zömmel magyar lakosságú falu Magyarországon maradt volna. Ám Justh János azt mondta, az ő birtoka kerüljön Romániába! Mert hogy ahol egyszer már volt kommunizmus, ott másodsor is lehet. Nem kér belőle.

Lett, a nevetséghatár mindkét oldalán.

S a végén (már megint) nem mi nevtünk. Bölcs urainknak – bíróinknak, nagyzadainknak, földbirtokosainknak – köszönhetően.

Az antant hogy ne ugrott volna!

Havasalföld (+Moldva) meg aztán igazán örömmel terjesztette ki egészen idáig a birodalját. Hogy sajnálkozhasanak máig, miért nem sikerült a Tiszáig (legalább *Csaba*, netán *Gyula* nyugati széléig) nyújtózkodniuk.

Erre föl ezön esztendő Szent Jakab hava 14-én mit nem ír Szabó tanár úr mineküink! „Kedves jó Urambátyám!... Ha érdekök, pár érdekösség Justh Gyuláru. Szabó nagymamám kislány korába ott szógát, úgy a XX. sz. elejin, ű meségette: mindön röggel friss rozskényeret sütöttek, oszt a zurak csak aszt ötték, űk, a szógák mög... fehér kinyért – vót muzijuk, mög mindönféle színdarabokat tanítottak be szógákkal, cselédökkel, bérösökkel, mindönféle maskarába, ahogy nagymama monta. Nem tudom, mi- ket jáccattak a pórnéppel, de majnem hanyatt estem, mikor mama idézte asztat, hogy aszongya: LÖNNI VAGY NEM LÖNNI!” Majd tovább 20-án az újabb üzenet számítógépen: „...Tornyán ott vót, ahun átmész a Büge hídján, oszt ott van a mögmaradt majorsági épület. Ott, a környékin vót. Oszt Szabó öreganyám (születött Kiss Mária) aszt is meséte, hogy muzi is vót. De a színházat emlögette, még ű is benne vót éccör égybe, neki intögetni köllött. Enné többet nem tudok errül. Mög ű jó ismerte Apponyi Albertet – de az nem űtet. Égyyoldalú vót ez, mint a csendörpertu. Apponyi biztos járt Donáttornyán (Baktornya, azaz TURNU)... Puskel úr könyve jó, de a végén a legjobb, mikor a mieink visszafoglalták Aradot.”

Jámborné Kukuruzán Ilona tornyai könyvében (Arad, 2009) lelt adatok szerint Justh Gyula a századfordulót megelőző s követő tizedekben községi képviselő, 1896-ban kastélykertje közelében látja Szűz Máriát egy libapásztor kislány, 1905-ben díszpolgár,

1922-ben „a néhai Justh birtokból” dr. Just János és Justh Matild 175 kat. holdját bérbé adja a község. Azaz... az a hírhedett Justh-leszármazott hiába igyekezett, a birtok épp az ő okoskodása nyomán – a haza jó részével együtt – elveszett.

Színpad innest, színház amonnast. Paraszt avagy úri, hunn avagy dák. E tekintetben egyre megy.

A Justh Zsigmonddal és pusztaszinetornyai parasztszínházával foglalkozó könyveket forgatva kiderül: 1891–94 közt játszatott Zsiga bácsi a parasztszínészeivel mindönféle dógokat, köztük Shakespearétól A makrancos hölgyet is – Hamlet dán királyfit nem említik. S hogy Justh Zs. holttestét Cannes-ból Szentetornyára a bátyja, Gyula szállítatja, és a színházi páholyába temetik Zsiga bácsit.

Míg Szentetornyán a háborút követően az elvtársi világ mindent lerombol – kastélynak, színháznak, Justh-sírnak se híre, se hamva a néhai uradalomban –, a csanádvarmegyei Tornyán máig áll valami a valahaiból: „Tornyán ott vót, ahun átmész a Büge hídján, oszt ott van a mögmaradt majorsági épület. Ott, a környékin vót” a kastélykert színházastul.

Gyula folytatta, kipróbálta, vagy valaki a vendégei(k) közül belekapott a zsigmondi kísérletbe?

LÖNNI VAGY NEM LÖNNI, EZ ITT A KÉRDÉS!

Mi más, ha nem az.

...Ám a tornyai gazda visszaszántott egy barázdát Magyarországnak!

(Ez az ë is 'barázda'; barázdányi – rögnyi? morzsányi? porszemnyi? – magyar nyelv.)

BÉKÉSCSABA IS AZ ÜVÉK! (...LÖTT VÓNA)

Még Csabának is *Arad* volt az igazi Város... Száz éve a csabai urak ebédidejükben vonatra szálltak, Aradon megkávéztak (-ebédeltek?), s jöttek vissza a hivatalukba...

Majd' el nem csatolták – tán épp erre hivatkozva? – a trianoni nagy-nagy (kis-, kis-) rablók Csabát is! Nála ráadásul még a vasútra is hivatkozhattak!

Hivatkoztak is: kérték a *Lökös-Csaba-Kötegyán* beszögelést, mert az jár nekik – a Várad-Fiumei Vasút miatt? Okán. Örvén. (A kutyik faszába nem – mondják az efféle Csabán; Iratoson picikét másképpen.)

A DECEBÁL GYULÁN című kisrege szerzője *Gyulán* túl Csabánkról is ír. Arról, mi nem esett meg velünk – Bcsabán – az első verekedést követő esztendőben. 1919-től 1920-ig. Az oláh bevonulástól az oláh kivonulásig. Egy nagyromán esztendeig Békéscsaba román főlégterületen volt! Ezt erőltették, ezt akarták velünk elhitetni. Benne van a szintizta igazság e könyvecskében, melynek megjelentetése az 1980-as években lehetetlen volt, évtized múltán kaphattunk csak szót... a Felsőmagyarország Kiadó, azaz Serfőző Simon, no meg az akkori Nemzeti Kulturális Alap jóvoltából. (A mai, '10-es Alap nem támogat magunkfaját efféle történetekkel.)

1919-ben Szent György hava 26. napján Csabán az oláh! Nyilván azon az alapon vették mindörökre birtokba Csabát, hogy 1816-ban a nyomorúság elől menekülő pár vlah családnak menedéket adtunk. Födelet, kinyeret, otthont a bajba jutottnak. Hogy ahogy teheti, Csaba csatlakozzék Nagy-Oláhországhoz! Nyomban, szinte a bevonulás előtt már.

Csaba már 'Románia'-ban! Álló évig.

A nagyvlachiai 'országos' választáson városunkban tót jelölt, Hrabovszky izgat: Csabájuknak Romániában a helye! Hol máshol lenne, ha nem ott.

B.Csabán a romániai választásra ez az egy párt állít képviselőjelöltet. Úgyhogy Hrabovszky Gyuró-Gyorgye, a csabai szlovák nemzeti párt embere mint bukurvári képviselő állt 1920-ban a bevonuló magyar fiúk elé követelni jogos jussát a csabai szlovák-román, tót-dák (sat.) népnek és nemzetnek és pártnak: ők egyhangúlag követelik B.csabát a Nagy-Román Hazába.

A helybéli pár román értelmiségi majd beleszakad, hogy a hátán cipelje Nagy-Romániába a minapi nagymagyarországi B.Csabát. Az itteniek 0,3%-a vallotta magát oláhnak, görögkeleti és görögkatolikus vallású 1,3%; a Nagy-Vlachiához csatlakozást követelő emlékiratot ennél is több helybélivel aláírták. (1,4%-kal? Ki tudja már.) Mindenesetre hogy igazolják Csaba – és Gyula – őseredeti órómai eredetét, idehurcolták királyukat és királynéjukat is Csaba-nézni, Gyula-látni.

– *Bichis*... Milyen őseredeti rumun nevük van! Gratulálunk.

Ők igen, mi meg, *bíkísi* magyarok... Köpni, nyelni nem tudunk. Hogy a búsba ne!

1920. március 20-án örömmünnepet ül Csaba: kivonul az esztendeje bevonuló megszálló rumun had. (Részletek a *Decebál Gyulán*ban.) Fut az áruló 'csabai' az 'anyaország'-ába, meg sem áll az elúzótt erdélyi magyarok rájuk váró üres (holmival amúgy teli) otthonába. Jól tették. Lett volna itt olyan népítélet, amitől Isten ments. Ám hogy 'mentek', azért hála és köszönet.

Kár, hogy nem beljebb ette őket a fene, a Királyi Romániába (Regátjukba).

GYULA ÁRULÓI

A békési megyeszékhelyre is fájt a foguk, megtanáltuk írni DECEBÁL GYULÁN című rémregénkben. Nem ok nélkül.

Csabán, Gyulán a cenzorok a lapokat annyira átszilabizálták, hogy kiszúrták, ha a tolásza-firkásza azt nem merete-merészelte leírni-firkantani a hasábján az újságban Bukarestről szólván, hogy „a román fővárosban”, Budapestről meg hogy „fővárosunkban” mi nem történt (esett meg)... Kijavítva „Bukarestben, fővárosunkban”, „Budapesten, a magyar fővárosban”-ra az ebugatta-ebadta helybéli román idegenvezető tanítócskák, pópácskák s más pernahajderok. Hogy amikor a gazember magyarság kiharcolta, hogy Gyula, *Csaba* azért tán mégse!, azahogy *Csaba*, Gyula (*Békés!*) maradt a Kárpát-medence népeit fosztogató ázsiai vad csordánál, meg se álljanak havaselvei megbízóikig.

Persze hogy mit kaptak volna, ha elkapják a horthysta fiúk, elgondolhatják kendtek!

Az ülepükre annyit, amennyit ők verettek; hogy milyen könnyen kaphatók voltak a horthysta fiúk az elagyabugyálásra, Vasas Mihály 1938-as csabai regénye mutatja: a könyv hősének nővérét minden ok nélkül kikészítik. (Hogy a szerző, ahogy teheti, meg se álljon Olaszhonig.)

Mit nem tudunk meg (még) a *Decebál Gyulán* című kisregényből!

Giula, Julia, Zsúla, Dzsúla, ki tudja, mi nem, mi módon nem szólítottak meg bennünket a heveselvei útonállók.

Gyulára 1919. Szent György hava 24-én tették be a lábukat a havasalföldi király első katonái. Bocskorosokra emlékezünk, pedig a képeken látható, bocskor semmi, csak bevonultak. Dabija tábornok a gyulai székhelyű *Békésvármegyét* fölszabadító regáti csapa-

tok vezérlő parancsnoka! Hogy folytassuk e díszpintysort: Márkus Mihály – akarja mondani Marcus Mihai – gyulai ügyvéd a nagyromániaiak (Nagyoláországot képviselő) prefektusa. Helybéli a prefektus! Mi lenne. Gyula román. Akarja mondani oláh.

– Román, mondom román!

Rumun.

Add mög a módját.

Helybéli rumun lött Gyula román polgármestere is.

Né is mondd: Petain, a későbbi marsall Gyulán ünnepelteti magát. Legalábbis úgy tetszik.

Kinek; nekünk nem.

Oláh közigazgatás egy évig a megszállt Békés vármegyében, oláh választás. Gyula és járása nagynemzetgyűlési bukaresti képviselője a *kétegyházi* – Domnica Iliana-i – pópa lett 30 – harminc – reá adott voksnak köszönhetően. *Csabám* Hrabovszky György győzött ennél kevesebb szavazatával (a város és népe fölött). Amúgy Gyula harmincezres, Csaba ötvenezres; a jelek szerint a nagyromán megszállók fölszabadítási láza hidegen hagyta *Békés vármegyét*.

Még hogy *Békés vármegyét*...

1910: 22 ezer magyar, 2 ezer román. Elég ok (ürügy) – mentség és magyarázat –...

ANT IS BÁNJA

Ant igen, igön-igön, ám hogy Anti... (...Anti bátyánk mit szólt mindehön?!)

Mert hogy a szintén színmagyar, bihari – Fekete-Körös-parti – Ant átkerüléséről pedig ezt tudja az ottani (éppen hogy itteni) nép: a határhúzókat a trianoni abrosz alapján kettészelték volna a falut, s a megértő nemzetközi békeszerződés-végrehajtók megkérdezték a bírót, merről kerüljék meg a községet; mivel bíró uram földje Romániába került volna, inkább az egész települést átkérte a birtokához. Ahogy nem egy hasonló helyzetbe kerülő helyön mögesótt.

Ant, Ant! Hogy nem járt Ant is.

Ha fut a kocsid *Arad* és *Várad* közt a főúton, alig járható düllőút kinézetű, alig észrevehető rozoga utacska vezet a műútról a faluba. Ezt is jól a határhoz szorították! 'Országhatár' s Körös közé, úttalanul; levágva, elvágva a világtól.

Ha egyszer magyar a lelkem.

Ha tudta volna se.

Bezzeg bíró urunk...

Most meg csak ürülünk, fogyunk, apadunk... Egészen véletlenül. 'Sorsszerűen'. Valakiknek köszönhetően.

LÖKÖS-CsABA-KÖTEGYÁN (...MARADT)

...közti tér... ment volna! Itt maradt.

A *Magyar Napló* 2010/6. számában olvassuk: a (magyar-)román határmegállapító bizottság 1919. március 3-ai ülésén a francia és az angol elképzeléseknek megfelelően, az amerikai ellenkezésre füttyülve Romániának adta a Lökösháza–Békéscsaba–Kötegyán háromszöget. Hogy az *Arad-Várad-Szatmárnémeti* közti vasútvonal egy kézen, mégpedig román kézen legyen. Az amerikaiak szerint a románok, ha vasút kell nekik, építsenek!

Ebből úgy tetszik, a mai *Arad-Várad* közti vaspálya akkor még nem volt meg, az aradiak Csabának kerültek, ha *Váradra* utaztak.

Április 6-án a 'román' bizotmány módosított, mégpedig a javunkra: a Kötegyán–Békéscsaba–Lökösháza vonal a magyaroké maradhat... (Kötegyánon át haladt a *Váradról* induló, Csabán áthaladó, Fiuméba tartó vonal; *Csaba* és Lökös közt szalad a Pestről Oláhország felé tartó vasút.) Azaz nem véletlen védték a havaselvei király katonái Békéscsaba visszavonhatatlan bekebelezését egy évig.

Hogy bizonyos Szőr Crowe Eyre ánglus közember – ez esetben biza közsenki (hogyne, valóságos lord) – állítólag úgy gondolta, 'a közlekedési vonalak biztonságáért' szemrebbenés és szívfájdalom nélkül fölládozhatnak „néhány százezernyi magyart”.

Pár százezret? Pár millióal tették ezt... olyanok, akiknek amúgy nemzetközi vész-törvényszék előtt kellett volna felelniük az emberiség, emberiesség, emberség ellen elkövetett háborús bűntetteikért. E háborús bűnözők megúszták, mi meg – az áldozatok – viczoroghatunk.

Talpra, emberek, ébresztő! Bármiféle vicsorítás nélkül. Mosolyogva. Életre készen. Huj, huj, hajrá! CSAK AZÉRT IS.

ÉDÖSANYÁNK CIIOS NOU-JA

Apánk *kisiratosi* Iratosu Mic-ja után édösanyánk Újkígyósból lött Ciios Nou-ja, mi több Chidiuseni-ja ijesztett ránk akkor! Öregapánkra, öreganyánkra itt és ott... Trianon-szerete! Szerete trianon... Megannyi.

Mert bevonultak a regáti bakák Újkígyóásra is, és rögvest kézbe vették (volna) a gyöplút.

Hogy Ó – *Kígyós* meg – Wenckheimestül – Ciios Veche névre kereszteltesék! (...fordíttassék.)

Békés meg Bichis. *Csorvás* Ciorvas.

Ha így ejtik, az ő dolguk, írják, ha akarik. De hogy elrabolják!

Azt, amihez semmi közük.

Azon túl, hogy akarik. Nagyon. A DNYESZTERTŐL A TISZÁIG – hörgötte vala Eminezku Mihályuk. Akárha mi rebegnénk: a Dnyeszttertől (Nyesztterfejérvártól, Csöbörcsöktől) az Óperencáig (Lajtán-túli Ó-per-Innig).

AKÁR A FELSŐ-TISZA-VIDÉKEN

A bereki írotábor 2010-es irodalmi estjén emlegetni találjuk LÖNNI VAGY NEM LÖNNI címmel tervezett széptanulmányunkat, hogy utána odajöjjen hozzánk és kiegészítse, a kiteljesítés felé lökje mondandónkat egy férfiú.

– A véletlen is szerepet játszott a határ kijelölésében!

Szent igaz.

S már mondja is, ő mit tud.

A Felső-Tiszánál – nyilván valahol a beregi-szatmári-ugocsa határon – három falut vettek vissza a mieink. Hogy hogyan?... Föllállt egymással szemben – a töltés két oldalán – a magyar és a román sereg, várták a határmegállapító bizottságot. Várják, az an-tanti urak késnek. Várazozik a két csapat. Egyszer csak megjelenik a magyar tiszt felesége, hozza ételhordóban az urának az ebédet. Pukkanás hallatszik; a tiszt felesége, jól

ismervén a szabályt, ilyenkor hogyan kell viselkedni, hasra vágja magát. Az étel kiborult, a férj pedig a kardjával int a csapatának, előre! A magyar fiúk a megrémült oláhokat három falun át üldözték, mígnem utolérték őket az addigra csak megérkező antantiak. Ott húzták meg a magyar-román nevetséghatárnak ezt az igen kicsi kistáját illető – érintő (szétverő) – szakaszát.

A véletlen is segíthetett.

Ölhetett.

Védhetett.

Teremtőm.

SOPRON, BALASSAGYARMAT, KERCASZOMOR...

...A hűség városa! ...A legbátrabb város! ...A legbátrabb falu!

A micink meg: ...a leggyávább falvak?

2010-ig csak az árulókról regélt a falu, 2010-ben kezdi elővenni a népi emlékezet a (*kisiratosi*) lélekmély legalsó zugából az igaz történet másik felét. Hogy igenis volt ellenállás.

Azon túl, amit a *kevermesi* emlékirat 1922-ben leírt: hány *kisiratosit* vertek félholtra a megszállók.

Magunkhoz térünk?

Talpra állunk? Mégis?

Csak születne több gyermek... S maradnánk. (Hogy maradhassunk.)

V É G Ü L I S

Trianon?

(Talán mondhatom:) Minket nem darabolt föl, nem csapott le bennünket a testről. Nem szakított el anyánktól, apánktól, gyermekünkötől, testvéreinktől. Egyek maradtunk! A mi nagycsaládunkat nem szabták szét.

Egészséges családot, életre való nemzetet nem lehet 'Párizs környéki parancs'-csal szétirdalni.

A mi családjunk – *Újkígyós*on, *Kisiratos*on (s az általunk, a szétrajzoltak által belakott helyeken az Arad-Várad-Szeged közti térben) – egy maradt. Ép testben ép lélek: ép családban ép ember.

Anyámé *Újkígyós*s, apámé *Kisiratos* –, a kettő közt a nevetséghatár.

A 7-ből (7 iratosi Kurtucz-gyerekből lett 7 magyarból) 3 odaát ('Magyarország'-on), 4 ideát. Azok Odaát ide húzódtak a határ mellé, hogy első szóra hazafuthassanak, megnézni – megnézni? ölelni! – anyjukat, apjukat, testvéreiket. Mi (apánknak köszönhetően) *csabai iratosiak* is...

Minket nem vágott ketté az állami, közigazgatási, rablóbandai, politikai (ejrópai-félázsiai-jenki) 'földrész-röndözés'.

Apánk 1940-ben menekült 'Románia'-ból – *Kisiratosról* – 'Magyarország'-ra – *B.csabára* –, s hivatalosan először 1953-ban mehetett velünk haza. Ha Sztalin 2032-ben patkol el, hát az unokáink (apánk dédunokái) mentek volna haza először!... Ha addigra marad (maradt volna) bennünk – bennük – elég tartás abból az eredetiből.

Ha rajtunk áll (határ tili-toli ide, határ tili-toli oda), egyben maradunk.
Ép nemzet?
Miért ne lehetne.

HA MI EZT TUDTUK VÓNA

„Ha mi tudtuk volna, hogy kell Egyiptomot magunkhoz csatolni!...”

(Burundi királya)

„Ha mi azt mertük volna, amit Csehország, Oláhország, Rácország 1918–19-ben merészelt, ma az Atlantitól a Csendes tengőrig tartana a hazánk!”

(Özbegország hadügyére)

„Lettünk vóna olyan okosak, mint a kis-antant nagyjai!”

(Pamplónai hunn-etruszk-sumér honfi)

AMIKOR VÓT A HATÁR TILI-TOLI

Akkortájt, akkoriban, épp akkor.

Ámde. Ámbátor. Hógyisne.

Hogy a csudába ne!

Éppen hogy.

BARÁZDÁNKINT: VISSZA

Sz. István tovább regél Tornyáruul, a mi Csanád megyénkrül. A mi csanádi magyar vilá-gunkrul (az aradvármegyei Varjason). Melyet úgy szét tetszettek... vágni.

– A nagybátyám (Cs. J.) ’visszaszántása’ pontosabban hogy vót? Így vót: kiharancsol-ták a ’határt’ szántani. Valamikor a hatvanas években. Oszt akkor nagyon eszibe jutott az örökké pofánkba ordibált „nics o brázdö!” (égy borozdát sé!) ősi, dák csatakiáltás. Na b...szom a bocskoros anyátokat, majd mögmutatom én, hogy csak azé is lössz egy brázdö! Kivitt másnap égy féllitör pálinkát. Oszt az útet állandójan kísíró granicsárral mögkóstoltatta. Osztán jólelkűen kíná-gatta, hogy igyon csak, amönnyi jóesik. Jóesött annak szinte az egíssz. Akkor a granicsár léheverödött kicsinyég a drága, jó, ősi dák anyafödre, oszt égy darabig ott is maratt. Nagybátyám mög addig küszködött, faroltatta a traktort, káromkodott, még úgy szét nem tapostatta a szent legszélő határboroz-dát, mint a szart. Na oszt ekkor ’kiigazította’ a határt, a saját szája íze szörint. Ahogy ű monta „csakazé is visszaszántottam égy borozdát Magyarországnak”.

Égy barázdát sē a hazábul.

Amit löhet, vissza.

Égyenként; lélokben; szívvel.

Miképpen a régi öregök mondták: ahogy löhet.

Löhetött vóna!

Igönis löhet.

Dicsértessék, lelköm, dicsértessék.

Csak ami a miénk.
Barázdárul barázdára.
Ám azt, hogy mi a miénk, né a zsebmetsző döntse el.
Hogy visszagyűjön, amit eloroztak tőlünk.

HODÁCSÉK HŐSIESSÉGE

2011-ben, röpke igaz történetcsokrunk papírra rovását követően akadunk újabb biztos, hogy igaz történetre. Bizonyosan az, mert egyik a másikat igazolja... Odahaza, Kisiratoson járván állítják elém történetével az egyik falubelit, aki az anyjától hallotta a nagyapjával megesetteket, mert hogy az is ott volt 1921-ben a lőkösi csihupuhinál. Ahol az 1990-es hodákiak módjára (a hodákiak egyik előhírnökeként) korbáccsal s egyéb európai – mi több, európer – eszközökkel páholták el az ázsiai barbár (mi több, színmagyar, ajvé, színkatolikus) kisiratosi tiltakozókat, akik a legalább hét nyelven beszélő műfordító-író plébánosunk, Hodács Ágoston vezetésével a Lökösházán ülésező nemzetközi határmegállapító bizottság elé állva emeltek szót a Csanád vármegyei falu Magyarországtól való elcsatolása ellen.

A lőkösi tiltakozók egyikének unokája regéli, nevét, azt mondja, ne emlegessük. Ki tudhatja!

„Anyámtul hallottam. Az első háború után Hodács pappal hárman hintón átmöntek Lökösházára, ahol az antant nemzetközi találkozót röndözött. Hodáccsal 20–25 kisiratosi tartott kocsival, lóval, a hintón a kocsison kívül még Őze Mátyás bíró ült. Átmöntek követelni, úgy húzzák a határt, hogy Kisiratos Magyarországhon tartozzon! Kiöltözve, hintóval. Mácsárul 50–60-an, lovas civilek, bottal, korbáccsal agyba-főbe verték a mieinket. Szétverték őket. Elszöktek, a dűlőutakon gyűttek haza, hogy né is tanálkozzanak sénkivel!”

(Vissza)Kérte a magyar állampolgárságot. „Nem fogunk úgy járni, mint a nagyapám?”

Őze Mátyást az előbb egy másik öreg úgy emlegette, hogy '19-ben a battonyai és az aradi piac közül az aradit választotta (azaz Romániára szavazott); '21-ben már maga állt az entent elé, MINDÖNT VISSZA?! Csak nem velük volt – másik fogaton avagy legényesen, lóháton – Búza, a két vlach esztendeje még Romániához csatlakozást kérő nagygazda is? Arról nem beszélve, hogy akkor már Justhék is szánhatták-bánhatták, amit elkövettek. Mi történt e két nagyromán esztendő alatt Kisiratos táján, az aradi síkon? Valami csak-csak.

Ilyen hamar jött az ébredés? A francia – mi több, európai, sőt rumun – (pl. okáért dorongos mácsai) módi emelkedettsége bizonyosságot nyert? Hogy ebből a továbbiakban nem kérnek?

Mondának, máig, ha mondhatnák. Vagy ha csak kibukik belőlük, ki hallja meg? Rajtunk kívül. (Persze mi magunkban beszélünk.)

E kis beszéllyel – a megnyomorított falu helyett – állítunk táblát a kisiratosi hősök emlékére. Márványkőbe vésett (kopjafára pingált) hősi névsor helyett álljon itt a miénk – fehéren, feketén. A durungos TRIANON pedig mondjon, amit akar. EURÓPA ott, akkor mi, ÁZSIÁból idekeveredettek voltunk. (Az az Európa, amely csak az álmainkban létezik.)

Az persze igaz: volt mitől rettegniük azoknak, akik a mácsaiakat a nyakunkra küldték. Maga Mácsa felerészt román, felerészt magyar és német; északi szomszédja Németszentmárton (gyanítható, kik lakták, míg az Eredeti Román Demokráciából el nem menekültek Nyugat-Németországba); északkeletről Simánd, román többséggel, de jelentős magyar kisebbséggel; keletre Szentanna, mindhárom itteni néppel megrakva; déli szomszédja Kürtös, a román kismezőváros, amelynek komoly magyar vasutas, tisztviselő és iparos magyar–német kisebbsége volt... Tudhatták leitatóik, durungos igazságtetésre uszítóik, mi lenne egy népszavazás eredménye: nem az ókirálysági megszállónak kedvező. Meg kellett előzni.

Azon túl: mikor járt doronggal a szomszédnál rëndöt tönni az iratosi magyar? Mondjuk az Ezöréves Magyarországon. (A kérdés költői, ugyanis semmikor.)

Hiányoztunk nekik (Lőkösön) (mi magunk), mint üveges tótnak a hanyattesés.

Nem, nem, soha.

Hogy lehetne.

Hodács pap műfordításköteteiből és a visszaemlékezésekből kiderül, a magyaron kívül beszélt németül, görögül, franciául, latinul, angolul, románul. Így nyilván nem esett neheze a határmögállapító antant-bizottság elnökéhez annak francúz anyanyelvén szólnia, ne adj isten a keresztkérdést föltevő angol és amerikai tagoknak, netán a minálunk már egyre inkább berendezkedő, errefelé magát már-már otthon érző havaselvei küldöttnek a kötekedésére a saját nyelvükön válaszolnia. Mire e barbár ázsiai megnyilvánulásra a Mácsáról idecsődített – leitatott és fölízgatott? – aljanép tett pontot az ő Európájuk nyugalmit megtörő 'zavargás' végire.

Hodácsék hősiessége... hogy lehet feledhető?!

A mieink nem túl fényesre sikeredett lökői kiruccanását követhette a megtorlás: 1921. Mindszent havában a földühödött gyarmati dák csendőrség a vasárnapi szentmiséről kijövő kisiratosi magyarokra támadt, félszáz idős embert és asszonyt vertek félholtra. Hogy amikor esztendőre rá, 1922-ben kiderül, hogy a környék földmunkássága követeli e táj Magyarországhoz való visszacsatolását, már száz ember csontját törjék össze Kisiratoson, mert kik, ha nem ők, lehettek a fölbujtók!

Hodács népe... Jó nép löhetött.

Szöröncsére túléltük a pogromot.

SARUSI MIHÁLY (1944) író. Békéscsabán született, 2001-től Balatonalmádiban él. Két és fél évtizeden át az MTI tudósítója volt. Utóbbi művei: *Hiába – baza* (2010); *Hun fobász* (2011).